ЧЛАНЦИ

UDC 340.15(358)
252.1

CERIF: H190, H210, H300

DOI: 10.51204/HLH_20101A

Богдан П. СТОЈАНОВИЋ*

ОСВРТ НА УТИЦАЈ РЕЛИГИЈЕ НА УР-НАМУОВ ЗАКОНИК

Сумерска цивилизација је, осим многих достигнућа, изнедрила и најстарији сачувани правни споменик – Ур-Намуов законик, који је стар преко четири миленијума. С обзиром на то да је законик махом световни текст, веза између њега и политеистичке сумерске религије на први поглед изгледа посредна. Међутим, управо је религија један од кључних фактора који омогућују разумевање и овог, а и каснијих клинописних зборника. Највише места она је добила у прологу законика, у којем се владар представља као отелотворење богова на земљи. Законодавац користи религију, која је у свим древним цивилизацијама имала огроман утицај на свакодневни живот, као моћно средство за постизање жељеног циља – покоравања свих слојева становништва његовим наредбама. Мањи утицај је остварила на саме норме законика, али ни ту није потпуно преовладао секуларни карактер. Религијско утемељење постоји у две одредбе које се тичу божјег суда реке, ирационалног доказног средства утемељеног на веровању да бог, као врховни судија, неће дозволити прекршиоцу норме да избегне казну. Најзад, у директној вези са религијом је и једна норма која се тиче заклетве

Кључне речи: *Ур-Наму. – Пролог. – Божји суд. – Заклетва.*

1. УВОД

Ур-Намуов законик представља једну од најзначајнијих тековина огромног сумерско-акадског наслеђа. Он је, заправо, правни пандан чувеног Епа о Гилгамешу – исто као што славна приповест о леген-

* Аутор је студент прве године Правног факултета Универзитета у Београду, bogdanst622@gmail.com

дарном краљу Урука представља најстарије познато књижевно дело, тако и слабо очуване глинене плочице пронађене дуж Месопотамије[1] представљају најстарији законик у историји. У реконструкцији овог законика коришћена су три извора (глинене таблице), који потичу из три града која се налазе у данашњем Ираку: Нипура, Ура и Сипара (додуше, постоје индиције да и плочица из Сипара потиче из Нипура)[2]. Иако то није кодификација у модерном смислу те речи, и упркос томе што је јако мало фрагмената сачувано, они су довољни да покажу да је законик покривао и грађанско и кривично право.

Први[3] клинописни зборник донет је око 2100. године п.н.е. Доносилац законика ни до дана данашњег није познат. Наука се спори око два имена – једно је владар из имена самог законика, оснивач треће династије Ура,[4] а друго је његов син, даровити Шулги, чувени „моћни цар од све четири стране света".[5] Овај сукоб мишљења не јењава ни данас, с тим што у савременој науци ипак преовладава мишљење да га је донео Шулги. Превео га је са сумерског језика један од најчувенијих асиролога свих времена, Американац јеврејског порекла, Семјуел Крамер, који га је и представио у истанбулском Музеју античког оријента 1952. Овим догађајем завршена је етапа откривања клинописних зборника (претходно су свету обелодањени Законик Липит-Иштара, Билаламин, као и најчувенији од њих – Хамурабијев законик), те је правна наука тада могла да крене у свеобухватније изучавање правног система древних народа Месопотамије.

Иако су сачувани само пролог и мањи број одредаба, јасно је да је високо развијена сумерска цивилизација свој просперитет исказала и у правном систему, оличеном у Ур-Намуовом законику. Покре-

1 Нипур је био један од најзначајнијих политичких и религијских центара у многим државама које су се смењивале у Међуречју. Осим таблица значајних за правну историју, у њему су пронађене и оне есенцијалне за историју књижевности – клинописни фрагменти Епа о Гилгамешу.

2 Martha T. Roth, *Law collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholars Press, Georgia 1995, 14.

3 Велика оштећеност фрагмената Урукагине спречила су овај законик, донет у 24. веку пре н.е. у Лагашу, да понесе назив најстаријег сачуваног правног споменика. Види Niels Peter Lemche, *Biblical Studies and the Failure of History,* Taylor & Francis Ltd, London – New York 2013, 51.

4 Период постојања државе неки називају и Сумерска ренесанса (некад и неосумерски период), с обзиром на то да је, након превласти Акађана, вратио у центар збивања владаре најстарије познате цивилизације. Види Амели Курт, *Стари исток*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, 55.

5 Douglas Frayne, *Ur III Period (2112–2004 BC),* University of Toronto Press, Toronto – Buffalo – London 1997, 92.

пљење ове тврдње налазим у начину формулисања правних норми, у облику кондиционално изражене диспозиције, после чега следи прецизно одређена световна казна (на пример: „*Ако човек откине нос другом човеку са..., он нека одмери и преда 40 шекела сребра*“),[6] као и у непостојању одмазде по принципу „Око за око, зуб за зуб“, тзв. талиона, карактеристичног за касније, много славније законике од Ур-Намуовог – старовавилонски (аморитски) Хамурабијев законик и Мојсијеве законике садржане у Старом завету, као и за римски Законик дванаест таблица.

Ур-Намуов законик се у многим својим одредбама подудара са каснијим клинописним зборницима, што имплицира велики број правних транспланата у правном систему древне Месопотамије. Потпуно је јасно да су се Билалама, Хамураби и потоњи законодавци угледали на текст из Нипура. Пролог, у којем су богови послали владара да заведе правду на земљи, касније налазимо код свих других клинописних зборника. Исто важи и за многе друге одредбе; на пример, оне о божјем суду. Самим тим, иако је написан пре више хиљада година, он утиче и на данашње време. Карактер модерности налазим у принципу композиције за учињено дело, што само доказује колико је овај законик био испред свог времена. Оштре казне сматране су непотребним, те је за већину злочина била довољна новчана казна као подсетник за то како се треба понашати.

2. РЕЛИГИЈА И ДРЕВНО ПРАВО

Религија, као најкомплекснији облик веровања, представљала је темељ за изградњу свих најстаријих цивилизација светске историје. Њен утицај на народе и државе са самог почетка светске историје био је толико велики да, заправо, њу поистовећујемо са кључним обележјима датих друштава. Изузетак не представља ни најстарија светска цивилизација – древни Сумер, који је ударио темеље свету какав данас познајемо. Ипак, иако се ради о цивилизацији са самог почетка људске историје, Сумер је показао да је у много чему био напредан, па тако и у правном систему, који је у великој мери ослобођен религије.

Како су друштва кроз историју еволуирала, утицај религије на њихове животе био је све мањи. Дакле, њен највећи утицај бележи се у примитивним праисторијским друштвима из којих су се касније

6 Војислав Станимировић, *Хрестоматија за упоредну правну традицију*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, 13, члан 20.

развиле прве цивилизације. За разлику од примитивних друштава, која одликује веровање у богове са безличном и натуралистичком ауром, прве цивилизације карактерише образовање пантеона у којем богови, осим што имају антропоморфан облик, поседују и разграничене међусобне надлежности и обављају различите фукнције. Међу њима, како наглашава Макс Вебер, јавља се и посебан бог за правосуђе који је заправо праотац касније етичке квалификације божанства: то је у Индији Варуна, Маат у Египту, те Аполон или Темида у Грчкој.[7] Чувени немачки социолог затим наводи главне друштвено-историјске разлоге појачаних етичких захтева према боговима, међу којима су најзначајнији: (1) растућа моћ и захтеви за квалитетно уређеним правосуђем унутар великих политичких заједница и (2) све већи опсег рационалног схватања света који подлеже законима природе као смисленог, уређеног космоса.[8]

Високи степен развијености Ур-Намуовог законика, осим поменутих, огледа се и у његовој секуларности. Изостају било какве религијске казне, које су врло честе у архаичним друштвима у којима представљају одраз старих, примитивних времена. Ипак, да законик није посве светован текст види се у: 1) прологу 2) две норме које говоре о тзв. божјем суду и 3) једној норми која помиње заклетву.

Као што је овоземаљска држава само слика небеске државе, тако су, према веровањима древних народа Међуречја, и овоземаљске одредбе, закони и право само одраз небеских, вечних и природних закона.[9] Људски закони се могу изменити и заменити другима, али се при том морају руководити божанским законима. Вероватно је да се древни становник Сумера Ур-Намуовом законику безусловно покоравао, схватајући земаљску ситуацију као нешто што је од бога дато.[10] Како у очима већине блискоисточних народа богови нису били неморална, већ чисто морална бића,[11] тако су се и закони које су они наметали схватали као неупитно исправни. Ако закони потичу од светих чинилаца, очигледно је да ће се они старати о њиховом извршењу, па је огрешење о законе посматрано исто као и огрешење о саме богове, за чим су следиле божанске санкције.[12]

7 Max Weber, *The Sociology of Religion*, Methuen & Co. Ltd, London 1965, 35.

8 *Ibid.*, 35–36.

9 Marko Višić, *Zakonici drevne Mesopotamije*, Službeni list Srbije i Crne Gore, Beograd 2003, 126.

10 *Ibid.*

11 *Ibid.*

12 *Ibid.*

3. ПРОЛОГ ЗАКОНИКА

Пролог је саставни део многих старовековних дела, било да су у питању античке грчке драме, Хомерови епови или клинописни зборници права. Овакав уводни део, који је изражен у облику инвокације,[13] карактерише сваки од пронађених законика Месопотамије.

Пролог[14] (и Законик) почињу представљањем законодавца:

(A i 1–30:) ... Ур-Наму, моћни ратник, владар града Ура, владар земаља Сумера и Акада... Он је установио да 21.600 сила јечма, 30 оваца, 30 сила бутера за месец, буду редовна давања... у земљи

Поред сасвим очекиваног описивања владара,[15] као и навођења територије коју поседује (при чему се даје предност Сумеру, иако је превласт Акада временски била ближа), следи норма о врло прецизно одређеном данку који је владар наметнуо својим поданицима. Битност ове норме, која се огледа и у чињеници да је стављена на сам почетак законика, лежи у обавези сваког грађанина да плати фиксирани порез. С друге стране, можда ју је Ур-Наму ставио на почетак да би себе приказао као доброчинитеља, ако је претходни владар земље наметао већу количину обавезних давања. Ипак, период историје од распада Сумерско-акадског царства до Ур-Намуовог успостављања државе није много познат науци, тако да није могуће упоређивање законодавца са претходним владарима.

Такође, велико је питање да ли се Ур-Наму лично представља у прологу. Тако, након откривања последње таблице из Сипара и члан-

13 Инвокација представља један од симбола античке књижевности којим се означава дозивање богова у помоћ. Можда најпознатији пример је уводни део из Хомерове Илијаде: „Гнев ми, богињо, певај, Ахилеја, Пелеју сина злосрећни, штоно Ахејце у хиљаде ували јада...".

14 Цео текст пролога, као и све остале норме Ур-Намуовог законика узете су из Хрестоматије професора Војислава Станимировића (осим ако је другачије наглашено). Види: Војислав Станимировић, *Хрестоматија за упоредну правну традицију*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2016, 11–13. Професор Станимировић је са енглеског превео Ур-Намуов законик према Martha T. Roth, *Law collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholars Press, Georgia 1995.

15 Трећа династија Ура била је наследна монархија заснована на династичком принципу, чији су владари носили описне титуле које су у свом имену садржале освојене територије. Тако је Ур-Наму, на почетку своје владавине, носио титулу „краља Ура", да би се касније прогласио(што је и предочено у законику) „краљем Сумера и Акада". Његов наследник Шулги је, након освајања Нипура, титули додао још већу дозу осионости, називајући се „краљем четири стране света". Види: Bertrand Lafont, Raymond Westbrook, "Mesopotamia: Neo-Sumerian Period (Ur III)", Raymond Westbrook (ed.), *A History of Ancient Near Eastern Law,* Brill, Leiden-Boston 2003, 186.

ка који је поводом тога написала Фатма Јилдиз,[16] Крамер мења своје почетно мишљење, те он сада тврди како је, ипак, Шулги аутор овог дела. Наиме, према његовом мишљењу из 1983. фрагмент би гласио: *За Ур-Намуа... Ја сам установио...* Према овој интерпретацији,[17] Шулги је тај који је сачинио законик, у част свом покојном оцу, што је сматрао за дужност.

Након овог потпуно световног члана, следи први есхатолошко-религијски утицај у законику:

> *(A i 31–42:) Када су богови Ану и Енлил предали власт над градом Уром богу Нани, тада, за Ур-Намуа, рођеног сина богиње Нинсун, за њеног вољеног у кући рођеног роба, у складу са његовом правдом и истином... дао њему... Ја именовах Намаханија за намесника града Лагаша. Снагом бога Нане, мог господара, повратих Нанин магански брод у луку и учиних да блиста у граду Уру.*

Након што је створен свет, према месопотамском миту, следила је прерасподела између богова. У прологу су поменута два најважнија сумерска божанства – Ану (бог неба) и Енлил (бог ваздуха, касније у Вавилону познатији као Мардук). Интересантно је да нема Енкија (Еа), бога воде и мудрости, који је уз поменута два божанства чинио окосницу сумерског пантеона. Бог месеца Нана изабран је за владара Ура. Као свог земаљског изасланика, Бог је изабрао Ур-Намуа, који и сам има божанско порекло.[18] Заправо, Ур-Наму објављује да је примио (преузео) од Нане мисију да влада у Уру и да тамо успостави праведне и прецизне законе.[19] Ово је осликано на чувеној Ур-Намуовој стели, на којој је владар приказан испред Бога који у десној руци држи: штап, уже и линеарне мере.[20] Емил Шлехтер (*Émile Szlehter*) се пита да ли су ово симболи мисије?[21] Да ли она представља прелазак краљевске и законодавне моћи са Бога на краља или, још прецизније, да ли је ово прокламација да су закони стигли од божанства?[22]

16 Fatma Yildiz, "A Tablet of Codex Ur-Nammu from Sippar", *Orientalia*, Nova Series, vol. 50, 1 /1981, 93–94.

17 Samuel Noah Kramer, "The Ur-Nammu Law Code: Who Was Its Author?", *Orientalia*, Nova Series, vol. 52, 4/1983, 2–4.

18 Samuel Noah Kramer, *The Sumerians: Their History, Culture and Character*, University of Chicago Press, Chicago 84.

19 Émile Szlechter, "A propos du code d'Ur-nammu", *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, vol. 47, 1/1953, 1–10.

20 *Ibid.*

21 *Ibid.*

22 Сличан мотив постоји на чувеној стели, на којој Хамураби стоји испред бога сунца и правде Шамаша.

Наиме, Ур-Наму је окарактерисан као син богиње Нинсун и овде се може повући још једна паралела између древног законодавца и Гилгамеша, с обзиром на то да је ова богиња мајка и легендарног краља Урука. Због тога бих рекао да се Ур-Наму ипак сматра полубогом, као и Гилгамеш, мада то није нигде експлицитно наглашено, нити му се помиње име оца. Наравно, пошто је и сам био дубоко религиозан, законодавац није имао довољно храбрости да се „попне на небо" и поистовети са осталим божанствима, али је имао довољно смелости и мудрости да укаже на своје божанско порекло и тиме подигне степен регулације (степен нормираности понашања појединца). Након што се устоличио, Ур-Наму је морао да се сукоби са оближњим градом Лагашем и његовим владарем Намахнијем,[23] који су се ширили на територију Ура. Пресудни утицај у победи над непријатељем дао му је бог Нана, уз чију помоћ је Ур-Наму вратио маганске бродове у луку Ура – тј., вероватно, поново успоставио трговину са Маганом.[24]

Следи одредба према којој се описује стање које је владало у земљи пре доласка Ур-Намуа:

(A ii 87–92:) У то време, ниску-људи држали су поља, морски вукови су држали поморску трговину са странцима ... оне који присвоје (волове) ... оне који присвоје (овце...)

Морским вуковима се, вероватно, сматрају гусари или нека друга врста крадљиваца на мору, док се последње две поменуте категорије односе на обичне лопове. Међутим, спорно је место ниску-људи који су стављени у негатив контекст. Наиме, они су били војници који би за своју службу добијали комад земље од владара и тромесечна следовања соли и рибе.[25] Они су претеча онога што ће се у Хамурабијевом Вавилону звати илку-војници[26] и не постоји никакав разлог да се посматрају у негативном контексту. Међутим, могуће је да они нису били наклоњени Ур-Намуу, и да нису верно обављали своју службу. Марко Вишић[27] сматра да се овим појмом означавају зеленаши, који су правили велике проблеме државама Међуречја.

23 Намахни је био последњи независни гувернер Лагаша, чији је намесник био Ур-Аба. Када је победио Намаханија, Ур-Наму је ипак оставио Ур-Абу као гувернера побеђеног града. Види William Hallo, "The Coronation of Ur-Nammu", *Journal of Cuneiform Studies*, vol. 20, 3–4/1966, 138.

24 Маган је стара цивилизација која се вероватно налазила у данашњем Оману, прослављена по бродоградњи и поморству. В. Станимировић, *Хрестоматија*, 11, фн. 4; Donald Hawley, *The Trucial States*, Allen & Unwin, London 1970, 26–28.

25 В. Станимировић, *Хрестоматија*, 12.

26 *Ibid*.

27 M. Višić, *Zakonici drevne Mesopotamije*, 131.

Након ове, следи јако сличан фрагмент са (А i 31–42:), са једном изменом:

> *(А iii 104–113:) (У то време, (Ја), Ур-Наму, (моћни ратник, господар града Ура, владар земаља Сумера и) Акада, (снагом) бога Нане, мог господара, (под истинским вођством бога Утуа, ја заведох правду у земљи)*

Поред поновљеног описа себе и земље коју поседује, Ур-Наму уводи новог бога у пролог – Утуа, бога сунца и правде. Уту је био син Ур-Намуовог господара, бога Нане, и његове жене, богиње Нингал. Да ли се то законодавац поистовећује са Утуом, пошто је, сада, он окарактерисан као истински вођа, па и сам постаје божанство, или су пак богови одлучили да уведу новог посредника између њих и световног владара? Притом, Уту је као бог правде и истине био један од богова чија је функција била одржање моралног поретка.[28]

Следе фрагменти у којима законодавац описује своја достигнућа:

> *(А iii 114–124:) (...) ја се вратих. Дадох слободу Акађанима и странцима у земљама Сумера и Акада, оне који се баве поморском трговином (ослободих) од морских вукова, гониче (ослободих) оних који присвајају волове, овце и магарце.*

У овом фрагменту налази се одговор на одредбу (А ii 87–92:). Дакле, Ур-Наму је ослободио земљу од пирата и лопова, само што се сада не помињу ниску-људи. Можда су се повиновали његовим наређењима, а можда њихов помен у ранијем фрагменту није ни био у функцији убрајања у криминалне групације становништва. Другим речима, могуће је да је њихово држање земље представљало чињеницу која се затим променила нагоре.

Такође, фрагмент је значајан јер се у њему испољава великодушност владарева према странцима. Нарочито је битан помен Акађана, из кога се наслућује да су имали непријатељски однос са Сумерцима. Законодавац је отворио врата свим странцима, који сада имају једнака права независно од тога које су народности, чиме је Ур-Наму поставио темеље онога што подсећа на савремени појам мултикултуралне државе.

> *(А iii 125–134, С i 1–10:) У то време, снагом Нане, мог господара, ослободих Акшак, Марад, Гиркал, Казалу и њихова насеља, и Ушарум, и све (области) које беху под јармом Аншана.*

28 Jeremy A. Black, Anthony Green, *Gods, demons, and symbols of ancient Mesopotamia: an illustrated dictionary*, The British Museum Press, London 2004, 182–184.

Описују се владарева освајања на рачун еламитског града Аншана. Пошто се у историографији[29] освајање овог града приписује Шулгију, ово би могао бити један од доказа да Ур-Наму, ипак, није стварни творац законика.

У завршном делу пролога, владар се бави административним и унутрашњим проблемима, те социјалним и моралним реформама које је спровео како би подигао моћ државе:

> *(A iii 135-iv 149, C i 11–21:) Одредих меру за бакар, баригу и уподобих јој 60 сила. Одредих меру за бакар, сеу и уподобих јој десет сила. Створих и обичну краљевску бакарну сеа меру и уподобих јој пет сила. Уредих и све камене тежине од чистог једног шекела (тежине) до једне мине (тежине). Створих бронзану једну сила меру и изједначих је са једном мином.*
>
> *(A iv 150–161, C i 22–29:) Од тог времена, (ја уредих) пловидбу речних бродова и насипе дуж обала Тигриса, дуж обала Еуфрата, дуж обала свих река, (ја учиних сигурним путеве) за гласнике; (Изградих) одмориште (крај пута), (засадих) воћњаке, лугал постави надзорника баштована да се стара о њима.*

У овом фрагменту је описано успостављање стабилних монетарних мера и предузимање праведних мера како би се заштитила сирочад, удовице и сиромашни.[30] Дакле, владар се хвали како је увео праведне и одговарајуће мере: силу за течност, мину и шекел као новчану јединицу. Крамер[31] сматра да је покушао да спречи праксе трговаца које нису биле засноване на закону, а које су се тицале стандардизације тежина. Затим, хвали се како је поправио иригациони систем дуж Међуречја, који је био окосница ове древне цивилизације (као и уосталом, сваке древне цивилизације која је настала поред реке). Такође, поправио је положај гласника, а самим тим вероватно и однос са другим државама. За крај, бавио се и естетиком, тј. декорацијом града тако што је засадио воћњаке који се свакако могу посматрати као симбол не само лепоте, већ и добростања.[32] Из овога се да закључити да је пре Ур-Намуовог успостављања власти у Уру

29 В. А. Авдијев, *Историја Старог истока,* Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд 1952, 41.

30 Émile Szlechter, „Le code d'Ur-nammu", *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* vol. 49, 4/1955, 174.

31 Samuel Noah Kramer, *History Begins at Sumer: Thirty-Nine Firsts in Man's Recorded History,* University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 102.

32 Колико су народи Месопотамије волели зеленило, знамо из приче о Небуходнезаровој градњи славних висећих вртова Вавилона (премда, могуће је да је место њихове градње ипак Нинива, а градитељ асирски цар Сенахериб), који су сматрани једним од седам светских чуда старог века. Види: Stephanie Dalley,

владала анархична сиутација – изражена ксенофобија, запуштеност река и ружан екстеријер.

> *(A iv 162–168, C ii 30–39:) Ја не предадох сироче (на милост и немилост) богаташу. Не препустих удовицу моћнима. Не предадох сиромаха са једним шекелом човеку са једном мином. Не препустих човека који нема ништа до једне овце, човеку који има вола. (A iv 169–170, C ii 40–51:) Ја сместих (у независна обитавалишта) моје војсковође, моје мајке, моју браћу, и њихове породице; Ја не прихватих њихове поуке, ја не наметах наредбе. Истребих мржњу, насилништво, и (услиших) вапаје за правдом. Успоставих правду у земљи.*

Финални део пролога истиче бригу за сваког становника Ура тиме што најављује правну еквиваленцију, постављајући законик у нове, социјалне оквире.[33]

Ур-Намуов законик заправо формира везу у еволуцији права између, с једне стране, реформи владара Уру-Ка-гине и Гудеа,[34] и, с друге стране, каснијих клинописних законика.[35] Одредбе које се налазе у прологу зборника, нарочито оне које се односе на заштиту сиромашних, а на првом месту сирочади и удовица, подсећају на оне које налазимо у реформама поменутих оријенталних деспота.[36] Заштитнички настројени владари Лагаша Уру-Ка-гина (24. век п.н.е) и Гудеа (22. век п.н.е.) својим реформама нису утицали само на Ур-Намуа, него и на његове наследнике – Хамурабијев и Липит-Иштарин законик.[37]

Сасвим је очигледно да је сумерско друштво пре Ур-Намуа трпело неправду, неједнакост, сиромаштво и угњетавање.[38] Без обзира на то да ли је Ур-Наму уложио или није озбиљан напор да оствари хумане идеале предочене у свом прологу, мало је вероватно да је имао успеха.[39] Са овим проблемима сусретала су се сва друштва и државе света од како је света и века, и тако ће увек и бити.

„Ancient Mesopotamian Gardens and the Identification of the Hanging Gardens of Babylon Resolved", *Garden History,* vol. 21, 1/1993, 7–9.

33 Vojislav Stanimirović, Dragica Vujadinović, „Pravni okvir za skicu patrijarhalne porodice u Mesopotamiji", Dragica Vujadinović, Vojislav Stanimirović (ur.), *Studije roda*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2013, 76–77.

34 Гудеа је био владар Лагаша из 22. века пре нове ере.

35 Émile Szlechter, "A propos du code d'Ur-nammu", *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, vol. 47, No. 1, 1953, 6.

36 V. Stanimirović, D. Vujadinović, „Pravni okvir", 76–77.

37 *Ibid.*

38 Samuel Noah Kramer, *History Begins at Sumer: Thirty-Nine Firsts in Man's Recorded History*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 263.

39 *Ibid.*

4. БОЖЈИ СУД

Божји суд или ордалија је врста ирационалног доказног средства које је типично за архаична друштва, у која се убрајају народи древне Месопотамије. Постојао је и у средњем веку, код Германа и Словена, а забележен је чак и у нововековном Османском царству. Кроз историју се јављао у различитим формама – нпр. суд водом, ватром, крстом и гутањем. У основи схватања ове ритуалне правне институције лежи веровање да ће Бог (или богови), као врховни судија, донети правду странци која је у праву, односно казнити кривца.

У Месопотамији је постојао божји суд воде, а одредбе о њему постоје у Ур-Намуовом и Хамурабијевом законику. У Ур-Намуовом законику, божји суд реке предвиђен је у два члана:

Члан 13: Ако човек оптужи другог за ... и доведе га на Божји суд Реке, али Божји суд Реке га очисти (од лажне оптужбе), онај који га је довео нека одмери и преда три шекела сребра

Члан 14: Ако човек оптужи супругу младића за неверства, али Божји суд Реке је очисти, онај ко је оптужио нека одмери и преда 20 шекела сребра

Бацање у хладну воду је било карактеристично за семитске народе (Јевреји, Акађани) у старом веку. Код већине семитских народа, а касније и код Словена и Германа, овај вид божјег суда другачије се примењивао него код Вавилонаца. Наиме, већина Семита је оптуженика бацала у воду, па ако би он потонуо сматрао би се невиним.[40] Насупрот њима, Вавилонци су сматрали да потонуће особе не значи само божји доказ о кривици, већ и сам чин извршења казне и задовољења правде.[41] Стога, у воду бачен човек, ако је невин, остаће на површини воде, а ако је крив, потонуће.[42] Овакав редак, али логичан став (свакако, више смисла, барем из данашње перспективе гледано, има у потонућу кривца, него у његовом остајању на површини воде) о божјем суду, осим у Вавилону, био је прихваћен и у држави Мари.[43] У случају да се потонућем није подразумевао чин извршења казне, онда би се кривац избавио привезном мотком, након чега би уследило његово кажњавање.[44]

40 В. Станимировић, *Хрестоматија*, 37.

41 *Ibid.*

42 *Ibid.*

43 Држава Мари тј. њен цар Зимрилима и Хамурабијев Вавилон имали су добре односе који су крунисани склопљеним војним савезом, те у томе треба тражити одговор на одступања у пракси божјег суда. В. А. Авдијев, *Историја Старог истока*, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд 1952, 16.

44 B. Lafont, R. Westbrook, 196–197.

Сумери су народ мистериозног порекла, али засигурно нису припадали Семитима. Међутим, након превласти Акада за време владавине Саргона I и његовог унука Нарам-сина, дошло је до хибридизације културе. Пошто из одредаба није јасно какав је био садржај божјег суда, вероватно је био пресудан акадски утицај, те се он тумачио као код Семита. Нејасност његовог карактера утицала је на Вавилонце, који су празнину попунили онако како је њима било најлогичније. С друге стране, номадски Аморити нису имали превише додира са осталим семитским народима, него су само одржавали традицију древног Сумера, те и у томе треба тражити разлог различитог тумачења божјег суда.

Тако у Хамурабијевом законику у члану 2. стоји следеће: „Ако човек оптужи другог човека за врачање, али нема доказа против њега, онај који је оптужен да се бави врачбинама отићи ће на божји суд Реке, он ће уистину бити подвргнут божјем суду Реке; ако га Река узме, ко га је оптужио узеће његов сав иметак; ако ли Река покаже да је невин и сачува га, онај који му је врачање подметнуо да се убије: онај који се подвргао божјем суду Реке узеће сво имање свог оптужитеља.“[45] Ако се упореди ова норма са нормом из члана 13. Ур-Намуовог законика, на логичан начин се може попунити празнина која се тиче оптужбе („Ако човек оптужи другог за ... и доведе...“). Дакле, вероватно је реч о трансплanту тј. пресађивању норме из сумерског правног система у аморитски, те је за доказивање оптужбе о вештичарењу[46] (врачању) био резервисан божји суд реке (нарав-

45 Војислав Станимировић, „Нови поглед на Хамурабијев законик (I део)“, *Анали Правноī факулшеша у Беоīраду*, 1/2011, 146.

46 У вештичарењу се налази још један потенцијални религијски одраз Ур-Намуовог законика, поготово када се има у виду превод Марка Вишића. Ради се о члану 4. Ур-Намуовог законика који гласи: *„Ако жена слободноī човека, служећи се чаролијом, салеће друīоīа човека и он са њом леīне, ша жена да се убије, мушкарац је слободан“*. Овај аутор је превео са енглеског Ур-Намуов законик по узору на *Ancient near Eastern Texts* Princeton, 1969, J. J. Finkelstein (по навођењу аутора). Норма на енглеском гласи: “*If the wife of a man, by resort to her charms, enticed a (nother)man, so that he slept with her, he shall slay that woman, but that man shall be set free*”. Дакле, овде је споран и непрецизан превод кључне речи у овој одредби – *charms*. Реч “*charms*” суштински се односи на женске чари, на одређене њихове спољашње и унутрашње карактеристике којима би оне заводиле пожудне мушкарце, а не на чари у смислу магије или недозвољених религијских пракси. Вишић је, дакле, сувише упростио превод и свео га на вештичарење, а тиме и потпуно занемарио суштинску Ур-Намуову намеру – да санкционише прељубу. Чињеница да је Вишић овај превод базирао на изузетно старом Финкелстиновом енглеском преводу, као и неславна репутација коју овај учењак блискоисточних цивилизација има у озбиљнијим правним научним круговима, довољни су разлози да овакву сентенцу не убацимо у главни текст. С друге стране, он је завршио класичне студије на Филозофском факултету, те се ње-

но, у случајевима када није било повољнијих доказних средстава). Казна за тужиоца који је лажно оптужио свог сународника адекватно рефлектује суштинске карактеристике сумерског и аморитског правног система – док је свирепи Хамураби прописао смртну казну, благи Ур-Наму је за исто дело резервисао композицију.[47]

5. ЗАКЛЕТВА

Још једно ирационално доказно средство чију је егзистенцију предвидео Ур-Намуов законик била је заклетва. Овде је реч о старом акадском ритуалу чија се форма састојала у додиривању полног органа, као индикатора заклетве у сопствено потомство.[48]

У Ур-Намуовом законику, заклетва се помиње на једном месту:

> *Члан 29: Ако се човек прикаже (суду) као сведок, али одбије да положи заклетву, он нека сноси накнаду ма чега што је предмет спора.*

Из ове одредбе следи да је заклетва услов за учествовање сведока у постпупку, међутим не мора нужно значити да је она била изричита у сваком судском поступку. Акт изговарања заклетве одвијао се у храму, а не на суду[49] и тиме се судски поступак прекидао на неко време. Самим тим је он доста успоравао читав процес доказивања и из тог разлога може се помислити да заклетва није била стални део судског поступка. Била она изричита или не, заклетва је имала апсолутни карактер – одбијање заклетве значило би губитак спора,[50] премда то није непосредно исказано у односним одредбама Ур-Намуовог законика.

6. ЗАКЉУЧАК

Ур-Намуов законик само је један од бројних примера напредности сумерске цивилизације. Његова авангардност не долази до изражаја само у упоређивању са другим клинописним (Билаламин, Ешнунски и Хамурабијев законик), или уопште староковним (За-

гово знање из области филозофије древних народа не може спорити са становишта оваквог рада.

47 B. Lafont, R. Westbrook, 221.

48 Сима Аврамовић, Војислав Станимировић, *Упоредна правна традиција*, Правни факултет, Београд 2016, 80.

49 B. Lafont, R. Westbrook, 194–196.

50 *Ibid.*

кон дванаест таблица, Мојсијеви закони и други) правним споменицима. Наиме, он је по степену развијености правне технике много испред многих зборника који потичу из средњег века, дакле периода историје који је уследио више од два и по миленијума после образовања Треће династије Ура.

Стога, имајући у виду период у коме је настао, потпуно је јасно да Ур-Намуов законик поседује висок степен секуларности и да је утицај религије много мањи него што је то случај у другим правним системима старог века (римски, хебрејски). Тај висок степен секуларности Ур-Намуовог законика доказује брз прелазак из примитивног друштва у цивилизацију. Право се у Сумеру јако брзо отиснуло од целовитог нормативног устројства, чија је главна окосница религија. Због тога су религија и право суштински два одвојена аутономна система, који се, ипак, никако не смеју посматрати као супротности, већ као два комплементарна ентитета, дакле два поретка која се допуњују, помажу и надомешћују међусобне празнине. Због тога је религија, колико год да је имала мали утицај на сам законик, морала да постоји (поготово за једну цивилизацију која је метеорском брзином изашла из периода племенског друштва). Дакле, она је супсидијарни, али обавезни, извор регулације људског понашања. И за то надомешћивање је, опет, Ур-Намуов законик добар пример. Како би његов законик био, с једне стране, што правичнији, а са друге, што прихваћенији, владар је морао да искористи религију, тј. укорењени страх свог народа од ње, у циљу спровођења и оправдавања својих правила, као и за додавање легитимности свом владарском статусу. Једноставно речено, био је краљ јер су га „изабрали богови", и из тог разлога су га се људи плашили и следили његова правила. Може се рећи да је оваква концепција оличена у прологу, чисто дело владара. С друге стране, одредба о божјем суду представља тешко искорењиви начин доказивања која потиче из дубоке старине и коју је владар, на неки начин, био приморан да кодификује. Међутим, и ова одредба је могла да се искористи на добар начин – људи су веровали у божју интервенцију и плашили је се, те је и то подизало степен нормираности понашања појединца. Најзад, одредба о заклетви доказ је да су и даље постојале многе тековине примитивнијих времена (Акадски период) коју, опет, није било потребно уклонити због њене утилитарне функције у правном систему (снага заклетве као апсолутног необоривог доказа).

На крају, када се све ово сагледа, тешко је одолети закључку да је Ур-Намуов законик, исто као и цивилизација која га је подарила правној историји – Сумер – у великој мери потцењен. Овакво виђење можемо посматрати из две равни. Прво, читавој месопотамској историји

даје се много мање пажње него египатској, грчкој или римској, а заправо, живот какав данас познајемо настао је у древном Сумеру. С друге стране, ако гледамо само цивилизацију древних народа Међуречја, Хамурабијев законик је постао симбол правног система ове регије, док се његов праотац, Ур-Намуов законик, тек спорадично спомиње, ако не у делима посвећеним клинописној тематици, онда сигурно у литератури општијег типа (на пример, уџбеници, прегледи и сл.).

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

Ur-Namuov zakonik, Marko Višić, *Zakonici drevne Mesopotamije*, Službeni list Srbije i Crne Gore, Beograd 2003, 131–135

Ур-Намуов законик, Војислав Станимировић, *Хрестоматија за упоредну правну традицију*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2016, 11–15.

Martha T. Roth, *Law collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholars Press, Georgia 1995.

ЛИТЕРАТУРА:

В. А. Авдијев, *Историја Старог истока*, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд 1952.

Jeremy A. Black, Anthony Green, *Gods, demons, and symbols of ancient Mesopotamia: an illustrated dictionary*, The British Museum Press, London 2004.

Stephanie Dalley, "Ancient Mesopotamian Gardens and the Identification of the Hanging Gardens of Babylon Resolved", *Garden History*, vol. 21, 1/1993, 1–13.

Samuel Noah Kramer, *The Sumerians: Their History, Culture and Character*, University of Chicago Press, Chicago, 1963.

Samuel Noah Kramer, "The Ur-Nammu Law Code: Who Was Its Author?", *Orientalia*, Nova Series, vol. 52, 4/1983, 453–456.

Samuel Noah Kramer, *History Begins at Sumer: Thirty-Nine Firsts in Man's Recorded History*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1956.

Амели Курт, *Стари исток*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004.

Bertrand Lafont, Raymond Westbrook, "Mesopotamia: Neo-sumerian period (Ur III)", Raymond Westbrook (ed.), *A History of Ancient Near Eastern Law*, Brill, Leiden-Boston 2003, 183–227.

Niels Peter Lemche, *Biblical Studies and the Failure of History*, Taylor & Francis Ltd, London – New York 2013.

Vojislav Stanimirović, Dragica Vujadinović, „Pravni okvir za skicu patrijarhalne porodice u Mesopotamiji“, Dragica Vujadinović, Vojislav Stanimirović (ur.), *Studije roda*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2013, 73–95.

Војислав Станимировић, „Нови поглед на Хамурабијев законик (I део)“, *Анали Правної факулшеша у Беоїраду*, 1/2011, 133–159.

Émile Szlechter, "A propos du code d'Ur-nammu", *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, vol. 47, 1/1953, 1–10.

Émile Szlechter, "Le code d'Ur-Nammu", *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* vol. 49, No. 4 1955, 169–177.

Douglas Frayne, *Ur III Period (2112–2004 BC),* University of Toronto Press, Toronto – Buffalo – London 1997.

William Hallo, "The Coronation of Ur-Nammu", *Journal of Cuneiform Studies*, vol. 20, 3–4/1966, 133–141.

Donald Hawley, *The Trucial States*, Allen & Unwin, London 1970.

Max Weber, *The Sociology of Religion*, Methuen & Co. Ltd, London 1965.

Fatma Yildiz, "A Tablet of Codex Ur-Nammu from Sippar", *Orientalia*, Nova Series, vol. 50, 1/1981, 87–97.

Bogdan P. STOJANOVIĆ*

REVIEW OF THE INFLUENCE OF RELIGION ON UR-NAMMU'S CODE

Summary

The Sumerian civilization left us, among their many achievements, the oldest preserved law code – the Code of Ur-Nammu, over four millennia old. Seeing how this legal code is mainly of a secular nature, the connection between it and the polytheistic Sumerian religion seems indirect at first sight. However, religion is, in fact, one of the crucial factors which allows us to understand both this one and the later cuneiform law codes. The religious influence is most prominent in the prologue of the legal code, which depicts the ruler as a god incarnate. The legislator uses religion, which had an enormous influence on daily life in all ancient civilizations, as a powerful tool which could help him achieve his goal – placing all segments of society under his command. It exerted less influence on the norms of the legal code, though even there the contents are not entirely secular. The religious base is found in two provisions concerning the ordeal by water, an irrational judicial practice established on the belief that a god, as supreme judge, would not allow the lawbreaker to avoid punishment. Finally, one norm which concerns the oath is directly connected to religion.

Key words: *Ur-Nammu. – Prologue. – Ordeal. – Oath.*

Рад приспео / Paper received: 15.6.2020.
Измењена верзија / Revised version: 21.9.2020.
Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 22.9.2020.

* The author is a first-year student at the University of Belgrade Faculty of Law, bogdanst622@gmail.com